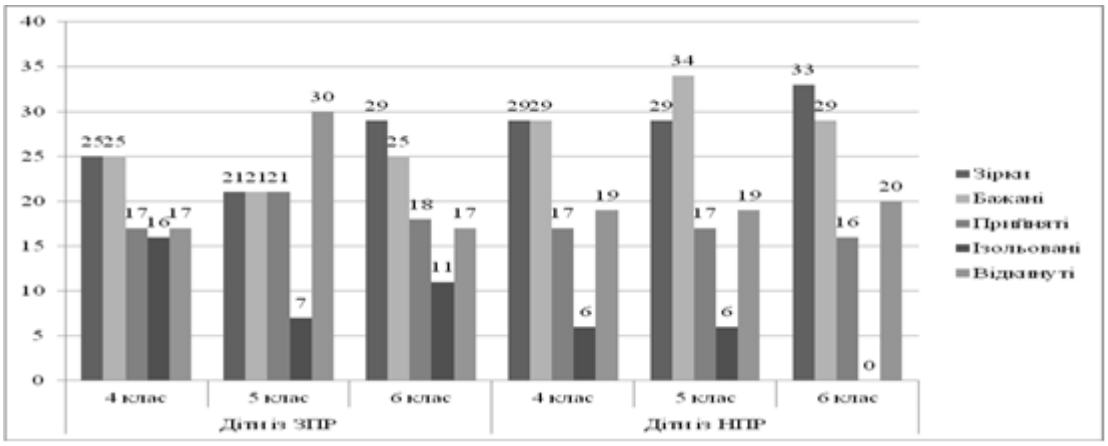

Рис. 6 Порівняльна характеристика рівнів соціометричного статусу в підлітків з нормальним та затриманим психічним розвитком (у %)

Таким чином, узагальнений аналіз отриманих результатів констатувального експерименту дозволяє зробити наступний висновок: у молодших підлітків із ЗПР спостерігається недостатня сформованість компонентів СПК (аутопсихологічний, емоційний, комунікативний) і це, відповідно, вимагає розробки корекційно-розвивальної моделі психологічного супроводу особистісного розвитку молодших підлітків із ЗПР на етапі перехідного періоду із початкової до середньої ланки шкільного навчання, а надалі – розробки програми психологічного супроводу.

Література:

1. Альманах психологических тестов. – М. КСП, 1996. – 400 с.
2. Калинина Н.В. Формирование социальной компетентности как механизм укрепления психического здоровья подрастающего поколения / Н.В. Калинина // Психологическая наука и образование, 2001. –№4. –С. 16–21.
3. Никишина В.Б. Практическая психология в работе с детьми с задержкой психического развития: Пособие для психологов и педагогов. / В.Б. Никишина– М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 128 с.
4. Практикум по возрастной психологии / [ред. Л.А. Головей, Е.Ф. Рыбалко]. – СПб., 2001. – 688 с.
5. Современный словарь иностранных слов: 20000 слов, – СПб.: Дуэт, 1994. – 752 с.
6. Shroder H., Vorwerg M. Soziale Kompetenz als Zielgrosse fur Personlichkeitstruktur und Verhaltensmodifikation. Zur psychologishen Personlichkeitsforschung. Berlin, 1978. C. 48–63.

УДК 376-056. 264-053.4:[37.091.33-028.16:808.56]

Рецензент: Трофименко Л.І.,
к. пед. н., ст. н. сп. лабораторії логопедії
Інституту спеціальної педагогіки

НАПН України

АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ КОРЕКЦІЇ ТЕМПО-РИТМІЧНИХ ПОРУШЕНЬ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Камінська Ю.В.

У статті проаналізовано стан розробленості проблеми корекції темпо-ритмічних порушень мовлення у дітей молодшого дошкільного віку. Розглянуто шляхи та методи корекції темпо-ритмічних порушень мовлення за даними спеціальної літератури, визначено актуальність науково-методичного та навчального забезпечення корекційного процесу.

Ключові слова: *темпо-ритмічні порушення, молодший дошкільний вік, корекційне навчання.*

Актуальные аспекты проблемы коррекции темпо-ритмических нарушений речи у детей младшего дошкольного возраста.

В статье проанализировано состояние разработанности проблемы коррекции темпо-ритмических нарушений речи у детей младшего дошкольного возраста. Рассмотрены пути и методы коррекции темпо-ритмических нарушений речи по данным специальной литературы, определена актуальность научно-методического и учебного обеспечения коррекционного процесса.

Ключевые слова*: темпо-ритмические нарушения, младший дошкольный возраст, коррекционное обучение.*

Actual aspects of the problem of tempo-rhythmical speech pathologies correction by the primary school-aged children

The development of the problem of tempo-rhythmical speech pathologies correction by the primary school-aged children is analyzed in the article. Ways and means of correction of tempo-rhythmical speech pathologies according to the data of specialized literature are considered, the significance of scientific-methodical and educational support of correctional process is determined.

Keywords: *tempo-rhythmical speech pathologies, primary school age, correctional education.*

Дошкільний вік – це особливий період у житті кожної дитини, коли відбувається інтенсивний розвиток психічних, фізичних, особистісних якостей, формування мовленнєвої системи, що закладають основу майбутнього життя.

Мовлення є найбільш пізнім і найскладнішим утворенням центральної нервової системи і тому швидше за інші функції порушується в період свого формування, тобто в дошкільному віці дитини. Одним із таких порушень є заїкання.

Можна вважати загальновизнаним, що найбільш розповсюдженим є заїкання, яке виникає у сенситивний період мовленнєвого розвитку і активного користування мовленням, тобто в молодшому дошкільному віці (І.

Ю. Абелева, Л. З. Арутюнян-Андронова, К.-П. Беккер, Л. І. Бєлякова, М. А. Виноградова, В. А. Гіляровський, Ю.А. Флоренська, Н. А. Власова, Р.Є.Левіна, Є. Ю. Рау, В. І. Селіверстов, І. А. Сікорський та ін.).

Механізми мовленнєвої діяльності у період інтенсивного формування є уразливими під впливом різноманітних факторів (анатомо-фізіологічних, психічних, соціальних). Етіологія заїкання складна і поліморфна, для неї властиві фактори, що спричиняють та зумовлюють його виникнення. Вирішення проблем розвитку мовлення дітей із заїканням повинно починатись в дошкільному віці, оскільки воно травмує психіку дитини, обмежує її комунікативні можливості, спотворює розвиток особистісних якостей та ускладнює соціальну адаптацію [2].

Найважливіша функція мовлення − комунікативна − характеризується наявністю спілкування і спонукання до дії. Спілкуючись з іншими людьми, дитина не тільки повідомляє їм про свої думки, знання, виражає бажання й емоційний стан, але і впливає на них. Мета комунікативної спрямованості навчання рідної мови як провідного принципу дошкільної лінгводидактики – забезпечити оволодіння дітьми мовою як засобом спілкування [4]. Структурною одиницею спілкування вчені вважають діяльнісний акт породження мовленнєвого висловлювання (Л. С. Виготський, О. О. Леонтьєв, А. К. Маркова та ін.). Заїкання у дітей молодшого дошкільного віку стає серйозною перешкодою для розвитку у них комунікативних умінь під час спілкування з дорослими та однолітками у повсякденні.

Починаючи з середини 60-х років XX ст., поширюється погляд на заїкання як причину порушення комунікативної функції мовлення (Р. Є. Левіна, І. Ю. Абелева, Н. А. Чевельова, С. А. Миронова, А. В. Ястребова та ін.). Прояви заїкання вивчаються в тісному зв’язку з особливостями комунікативної ситуації та реакції на неї дитини, які визначають її мовленнєву поведінку. Особливості довільної діяльності, підвищена збудливість, лабільність нервових процесів або їх загальмованість, нестійкість і виснаженість психічних процесів, знижена здатність до

відстроченої реакції у заїкуватих дітей призводять до відставання в розвитку регуляторної функції внутрішнього мовлення і, в цілому, є несприятливими для оволодіння розвиненими формами мовленнєвої комунікації. Н.А.Власова, Е.Ф.Рау, Н.А.Чевельова виділяють форми або умови спілкування, в яких мовлення заїкуватих протікає по-різному, в залежності від ступеня складності мовленнєвого висловлювання. Таким чином, комунікативна спрямованість корекційного навчання виступає одним із актуальних аспектів розглядуваної проблеми.

У досягненні дитиною комунікативної мети важливу роль відіграють також просодичні компоненти мовлення, такі як тембр, темп, ритм, висота, гучність голосу, акцент, наголоси. Просодія є складним структурним комплексом компонентів, який виконує функцію цілісного оформлення висловлювання.

Дітям молодшого дошкільного віку (3-5 років) із особливостями психофізичного розвитку властиві емоційна збудливість, швидка фізична ослабленість, загальмованість, істеричні реакції, тривожність, неуважність, недостатня розвиненість органів артикуляції. Усі ці психофізіологічні показники призводять до стрімкого розвитку мовлення або до його затримки, що і є причиною порушень просодичних компонентів мовлення. Наявні порушення проявляються в таких недоліках, як прискорений або уповільнений темп мовлення, запинки, спотикання, необґрунтовані паузи, повторювання, заміна чи розтягування окремих звуків, складів, слів, пропускання цілих фраз. Бурхливий потік звуків і слів вимовляється без перепочинку, на вдиху, діти «захлинаються» під час мовлення, не договорюють закінчення слів та речень. Зазначені відхилення є проявом темпо-ритмічних порушень мовлення. Серед дітей молодшого дошкільного віку із особливостями психофізичного розвитку певну частину складають діти із зазначеними порушеннями мовлення, які можуть передувати заїканню та стати його причиною [7].

Як відомо, основними ознаками заїкання є наявність запинок, повтори звуків, складів, слів, специфічні зміни інтонації, а також швидкий темп мовлення, який спостерігається у 95% дітей із заїканням (Л.Я. Міссуловіна) [6]. У науково-методичній літературі запинки розглядаються як результат судомного скорочення мовленнєвих м'язів. Але за останні роки уявлення про запинки змінилося завдяки їх ретельному фонетичному аналізу. Дослідження вчених (О.Т.Мороз, С.С.Ляпідевський, Г.А.Коробков, Ю.У.Кузьмин, О.В.Вессарт) показали, що запинки виникають в результаті неузгодженої роботи артикуляційних органів на фоні активних зусиль реалізувати мовленнєві наміри. У зв'язку з цим у сучасній літературі часто зазначається не про судоми м'язів, а про порушення темпу та ритму мовлення. Зміна темпу мовлення у молодших дошкільників спостерігається в різних емоційних станах. У таких випадках це явище носить тимчасовий характер і може швидко нормалізуватись. Центральною ланкою в патогенезі швидкого темпу мовлення є порушення внутрішнього мовлення за рахунок переваги процесу збудження над процесом гальмування, внаслідок чого і з'являються ітерації не судомного характеру.

Деякі вітчизняні автори вбачають в ітерації самостійне мовленнєве порушення, інші вважають ітерацію початковим етапом заїкання. На думку вчених, після ітераційного етапу заїкання слідує фіксація дитини на своєму дефекті, а пізніше з'являються і побічні афективні стани, які можуть вважатись правомірними, так як запинки не судомного характеру можуть перерости в запинки судомні [8].

Досліджуючи механізм формування темпо-ритмічних рухів, вчені (Д.Г.Квасов, В.А.Кручинін, Б.М.Теплов, І.П.Павлов, А.А.Ухтомський) довели, що розвиток мовлення нерозривно пов'язаний з розвитком темпо-ритмічних здібностей. Формуючись у дошкільному віці, такі здібності об'єднують і координують усі складові мовлення, включаючи лексико-граматичне структурування, артикуляційно-дихальну програму та весь комплекс просодичних характеристик, а також відіграють велику роль у

розвитку дитини та становленні різних видів її діяльності. Темпо-ритмічні розлади не лише порушують та обмежують мовленнєву функцію дитини, але й знижують її працездатність і продуктивність діяльності [1].

Провідну роль у процесі мовленнєвого розвитку дошкільників відіграє розвиток зв'язного мовлення, оскільки доведено, що не слово, а саме речення (зв'язне висловлювання) є комунікативною одиницею мовлення (С.Л. Рубінштейн, А.М. Леушина та ін.). Реалізація комунікативного навантаження зв'язного мовлення здійснюється у двох основних формах − діалозі та монолозі. Кожна з форм має свої особливості, які визначають характер спеціальної методики їх формування.

Діалог є первинною природною формою мовленнєвого спілкування. Діалог − розмова двох або кількох людей − включає в себе запитання та відповіді, не потребує розгорнутих речень, тому що їх зміст доповнюється мімікою, жестами, інтонаціями, а також ситуацією, обстановкою, в якій перебувають співрозмовники. Діалог характеризується зміною висловлювань двох або кількох співрозмовників на одну тему, пов'язану з будь-якою ситуацією [3].

У загальній дошкільній педагогіці дослідниками дитячого мовлення (А.М. Богуш, Є.О. Фльоріна, Е.П. Короткова, Н.Б. Крилова, Н.І. Зеленко, О.С. Ушакова, А.Г. Арушанова та ін.) доведено, що розвиток діалогічного висловлювання розпочинається наприкінці другого року життя, а найінтенсивніше розвивається в три роки, коли розширюється коло спілкування дитини з однолітками в іграх, зростає інтерес та увага до мовлення дорослих. Мовлення перетворюється в основний засіб спілкування (Д.Б. Ельконін). За даними Т. Слама-Казаку, після 2-х років діалог у мовленні дітей займає 80 %.

Учені, які досліджували проблеми розвитку мовлення у дітей із заїканням (А.І. Богомолова, Н.А. Власова, Р.Є. Лєвіна, І.Ю. Абелева, К.-П. Беккер, Л.І. Бєлякова, М.А. Виноградова, Е.Ф. Рау, В.І. Селіверстов та ін.), стверджували, що найбільше у них порушене зв'язне мовлення, у тому числі

діалогічне. В умовах діалогу діти частіше використовують неповні речення, полегшені синтаксичні конструкції, звертання, модальні слова, вигуки, пропускають деякі члени речення, які можна домислити за ситуацією, оскільки в ранньому дошкільному віці переважає ситуативне мовлення.

Зважаючи на вищесказане, сьогоднішні освітні потреби корекційного навчання зумовили вибір теми нашого дослідження, результатом якого буде вивчення науково-теоретичної літератури, визначення особливостей прояву та протікання темпо-ритмічних порушень мовлення у дітей молодшого дошкільного віку та розробка методики корекції навчання в умовах діалогу.

Умови виникнення мовленнєвих реакцій будуть залежати від змісту дидактичного матеріалу, який пропонується дитині в яскравій, емоційній, доступній формі, а у його змісті відображені відомі ситуації з навколишнього середовища, в якому діти знаходяться в момент мовлення. У зв'язку з цим особливої актуальності та корекційно-розвивальної значущості набуває розвиток почуття темпу та ритму у дітей з порушеннями мовлення, зокрема для дітей із заїканням, так як цей розлад передусім пов'язаний з дискоординацією мовленнєвих рухів периферичного апарату в процесі висловлювання.

Проблема корекції заїкання у дітей та дорослих привертала увагу вчених педагогічної, медичної, психологічної, лінгвістичної та інших галузей знань. Методики подолання заїкання висвітлені у численних зарубіжних та у деяких вітчизняних дослідженнях. У системі дошкільного навчання та виховання вчителі-логопеди використовують у своїй практиці методики та розробки різних авторів. Науковці, методисти, практики пропонують різні умови для подолання заїкання у дошкільників. Так, корекцію заїкання у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку у процесі ручної праці рекомендується проводити за методикою Н.А. Чевельової. Спеціальна методика, спрямована на подолання заїкання у дітей переддошкільного та дошкільного віку, побудована на основі поетапного нарощування та ускладнення мовленнєвих вправ у залежності від різного рівня мовленнєвої

самостійності дітей (Н.А. Власова, Е.Ф. Рау). Разом з цим рекомендуються ритмічні та музичні заняття, проведення роз'яснювальної роботи з батьками.

Корекційний вплив на заїкуватих дітей запропоновано здійснювати на заняттях у середній, старшій, підготовчій групі дошкільного закладу під час засвоєння усіх розділів навчальної програми (С.А. Миронова). Методики Н.А. Чевельової і С.А. Миронової розроблені на основі ідеї навчання заїкуватих дітей з поступовим оволодінням навичками вільного мовлення від його найпростішої, ситуативної форми до контекстної (Р. Є. Левіна).

Корекція мовлення дітей від 2 до 7 років із заїканням у процесі ігрової діяльності, за методикою Г.А.Волкової, передбачається на групових, підгрупових, парних, індивідуальних заняттях з розподілом дітей на групи з урахуванням активності у грі. Рухливі ігри з мовленнєвим супроводом з дихальними та голосовими вправами рекомендовано використовувати у процесі корекції заїкання у дітей від 3 до 7 років за методикою В.І. Рождественської.

Ігри та ігрові прийоми для проведення вправ на розслаблення відповідно до етапів логопедичного впливу на заїкуватих дітей представлено у методиках І.Г. Виготської, Е.Л. Пеллінгер, Л.П. Успенської. У методиці В.І. Селіверстова, яка розрахована на роботу з дітьми в медичних установах, рекомендується розвиток моторики, розширення словникового запасу в умовах, в яких не проявляються судоми. Передбачається розвиток активної уваги, пам'яті та інших психічних функцій, формування лексико-граматичної сторони мовлення, включення в роботу тих видів мовлення, в яких у дитини були запинки.

Сучасні вітчизняні розробки з виховання правильного мовлення у дітей із заїканням актуальні для використання у корекційному процесі. Привертається увага до можливості подолання заїкання шляхом використання театралізованих ігор, засобами музично-дидактичних ігор, комплексної фізичної реабілітації (Л.С. Журавльова, А.І. Кравченко, З.П. Ленів та ін.).

Численність методик подолання заїкання пояснюється складністю його структурних проявів і розглядається в залежності від характеру рекомендованих засобів впливу на заїкання. Але на сьогодні, за наявності значної кількості корекційних методик, питання про характер корекційних заходів при усуненні заїкання у дітей, залишається найбільш дискусійним. З цієї причини багато спеціалістів, стикаючись із заїканням у дітей, віддають перевагу позиції очікування, особливо з дітьми молодшого дошкільного віку, обмежуючись рекомендаціями режимного характеру. З іншої сторони, значна кількість спеціалістів відстоюють необхідність миттєвого, раннього втручання, відмічаючи особливу їх ефективність. Розглядаються також питання про можливі попереджувальні заходи до мовленнєвого порушення, особливо до порушення темпу та ритму мовлення не судомного характеру, що може спричинити виникнення заїкання [5].

У ході проведеного нами опитування та анкетування серед учителів-логопедів дошкільних навчальних закладів та психоневрологічного центру м. Києва було встановлено, що кількість дітей із заїканням, особливо молодшого дошкільного віку, значно збільшилась, у порівнянні з попередніми роками. Також зросла кількість дітей з темпо-ритмічними порушеннями мовлення не судомного характеру. Було виявлено і те, що у більшості дітей заїкання проявлялось на фоні загального недорозвинення або фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення. Порівняно із цими даними, значно меншою була кількість дітей із заїканням без супутніх мовленнєвих порушень. При обстеженні дітей та опитуванні батьків логопеди констатували те, що діти мали порушення психофізичного розвитку, затримку мовленнєвого розвитку або стрімкий його розвиток, наслідками чого було порушення темпу та ритму мовлення, заїкання.

Також на сьогоднішній день однією із проблем є те, що в групах для дітей із заїканням перебувають діти різної вікової категорії (від 2 до 6 років) та різними формами заїкання, які додатково супроводжуються іншими мовленнєвими порушеннями або не мають таких. За наявності зазначеного

контингенту дітей виникають труднощі в організації корекційного процесу, оскільки в роботі з виправлення порушень мовлення повинен бути застосований диференційований підхід. Отже, у спеціально створених умовах корекція темпо-ритмічних порушень при заїканні повинна бути спрямована не тільки на відновлення функцій мовлення, але і на загальний розвиток дитини, на засвоєння нею різних способів комунікації та на розвиток інших видів діяльності.

Аналіз науково-методичної літератури з проблеми дослідження дозволив констатувати недостатню кількість розроблених корекційних методик, які спрямовані на подолання темпо-ритмічних порушень мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із заїканням засобами діалогічного мовлення. На сьогоднішній момент існує гостра потреба у розробці та створенні комплексної, диференційної методики корекції заїкання у дітей молодшого дошкільного віку. Важливо корекцію заїкання розпочинати у молодшому дошкільному віці, адже розвиток мовлення дітей в умовах діалогу набуває особливої значущості при подоланні заїкання, коли дитина пізнає світ через активне спілкування з однолітками та дорослими. У цьому ми вбачаємо третій аспект актуальності обраної проблеми.

Ми вважаємо, що окреслені актуальні аспекти проблеми корекції темпо-ритмічних порушень у дітей молодшого дошкільного віку засобами діалогу допоможуть вирішенню поставлених завдань дослідження.

Література:

1. Асланова С.Р. Показатели наплавности речи у детей дошкольного возраста как фактор риска заикания: дисс. на соискание науч. степ. к. пед. наук: 13.00.03 / Асланова Сабина Рамизкызы. – М., 2001. – 140 с.
2. Белякова Л.И. Заикание / Л.И. Белякова, Е.А. Дьякова. – М.: В.Секачев, 1998. – 304 с. - (Учебное пособие для вузов).
3. Богуш А. М. Теорія і методика розвитку мовлення дітей раннього віку : навч. посібник для студентів вищих навч. закладів / А. М. Богуш. – К. : Видавничий дім «Слово», 2003. – 343 с.
4. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации / Н. И. Жинкин. - М.: Наука, 1982. - 160 с. – (Монографія).

5. Ильина Л.Н. Клинико-психологические факторы формирующие заикание: дисс. на соискание науч. степ. к. пед. наук: 19.00.04 / Ильина Людмила Николаевна. – Санкт-Петербург, 2002. – 129 с.
6. Миссуловин Л.Я. Лечение заикания / Л.Я. Миссуловин. - Ленинград.: Медицина, 1988. - 184 с.
7. Павалаки И.Ф. Темпо-ритмическая организация движений и речи заикающихся дошкольников: дисс. на соискание науч. степ. к. пед. наук: 13.00.03 /Ирина Федоровна Павалаки. – Москва, 1996. – 175с.
8. Селиверстов В.И. Заикание у детей. Психокоррекционные и дидактические основы логопедических занятий / В.И. Селиверстов – Москва: ВЛАДОС, 1994. — 200 с.

УДК 376-056.34:376.16:78:39

Рецензент
Колупаєва А.А.,
доктор педагогічних наук

ДО ПРОБЛЕМИ ОСОБЛИВОСТЕЙ СПРИЙМАННЯ МУЗИЧНОГО ФОЛЬКЛОРУ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ ІЗ ЗПР

Квітка Н.О.

У статті представлено методику констатувального дослідження, яка спрямована на вивчення особливостей сприймання музичного фольклору в учнів молодших класів із затримкою психічного розвитку.

Ключові слова: *музичний фольклор, методика, особливості сприймання, діти із затримкою психічного розвитку.*

К вопросу об особенностях восприятия музыкального фольклора в учеников младших классов с ЗПР

Аннотация. В статье представлена методика констатирующего эксперимента, которая направлена на изучение особенностей восприятия музыкального фольклора в учеников младших классов с задержкой психического развития.

Ключевые слова: *музыкальный фольклор, методика, особенности восприятия, дети с задержкой психического развития.*

The problem characteristics of perception folk music children with special educational needs

Summary: This article is devoted the problem characteristics of perception of folk music children with special educational needs.

Key words: *folk music, methodology, characteristics of perception, children with special educational needs, children with different stage of mental and physical disabilities.*

Методика констатувального дослідження була спрямована на вивчення особливостей сприймання творів музичного фольклору в учнів молодших класів спеціальних шкіл інтенсивної педагогічної корекції та загальноосвітніх навчальних закладів.Це дозволило нам простежити динаміку розвитку сприймання музики та з’ясувати особливості сприймання музичного фольклору в учнів молодших класів із затримкою психічного розвитку для розробки методичних рекомендацій.